

NOI PROVOCĂRI ALE CERCETĂRII LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XXI

*Elena Prus, dr. hab., prof. univ.
Universitatea Liber Internațională din Moldova*

NEW RESEARCH CHALLENGES AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

*Elena Prus, Doctor Habilitatus, Professor,
Free International University of Moldova
ORCID: 0000-0001-9419-5459,
prus.elena2019@gmail.com*

CZU: 378.01

DOI: 10.46727/c.v2.24-25-03-2023.p11-16

Abstract. The research represents the active area of science, as a thinking model that responds to new challenges through the competitive search for innovative solutions to current issues in several ways: the global availability and veracity of scientific sources, the configuration of priority fields, the reconfiguration of traditional fields, etc. The scientific component is increasingly linked to the emergence of the informational, communicational and computational paradigm.

The context of systemic polycrises at the beginning of the 21st century of different type has energized and revolutionized some fields and revealed specific issues in different spheres and regions. These fundamental mutations are also a turning point for rethinking and building the intelligent future of education and research. The dangerous scenarios of the 21st century, during which catastrophes, bio-terrorism and wars continue, impose the need for constant innovation, regular paradigm shifts, globalization of research efforts, technological capacity and securing resources in different fields, which is a gateway to a new laboratory of the spirit. We are in the presence of a global innovation, the integration of man and the social body in the universe of science. Today the development of research, which involves the interaction of *soft/human* (itarian) sciences with *hard/exact* ones, is seconded by the “moralization”/confrontation/normalization of the relations between these fields.

Only the coagulated synergies of the active and the passive approach can capture the evolution of the research and education approach in its fundamental complexity. We are convinced that the dialogue of our ideas and knowledge can lead to a high academic endeavor, in the true sense of *universitas*.

Începutul decadei a doua a secolului XXI aduce cu sine un context global modificat. În condițiile actuale radical schimbate, semioticianul italian Umberto Eco ne-ar fi îndemnat la o nouă abordare cognitivă a realității așa cum a făcut-o anterior: „Trebuie s-o luăm din nou, de la început”, ar fi reiterat el. „Noua paradigmă” se referă la un brusc salt înainte către *un nou fel de a fi, de a gândi și de a reprezenta lumea* s-a produs odată cu pandemia coronavirusului, care a pus sub semnul întrebării existența și securitatea condiției umane în ansamblu.

Coronavirusul a devenit un punct culminant în epoca policrizelor actuale: criza sistemelor (medical-sanitar, economic, mai recent și financiar-bancar etc.), dublate de „criza de corupție, a incompetenței” și de politizarea crizelor ș.a., care a degenerat în declanșarea unui conflict militar desfășurat în vecinătatea noastră.

Acest context de crize sistemice de diferit tip: criza de eveniment, criza de structură (instituțională), criza de cicluri a dinamizat și chiar a revoluționat unele domenii, a creat epifenomene și a scos la iveală problemele specifice în diferite sfere și regiuni. Aceste mutații fundamentale constituie un punct de cotitură și pentru regândirea și construirea viitorului inteligent al cercetării și învățământului.

Scriitorul și editorul belgian Hubert Nyssen constata o criză a gândirii, deci a clarviziunii și discernământului, care nu servește plenitudinea individului, ci doar individualismul și violența: «la vraie crise c'est la crise de nos sociétés est une crise de la pensée, donc de la clairvoyance et du discernement, il n'est pas bon d'oublier que l'éducation, les langues et les livres devraient servir la plénitude de l'individu plutôt qu'un individualisme de masse soumis aux prescriptions totalitaires, ici du profit, et de la violence»

«Criza universității europene» este și ea o temă mult dezbătută în ultima vreme (în special la etapa Post-Bologna), în cheia schimbării revoluționare care transformă «vechea» universitate (citadelă a tradiției, a unei cunoașteri stabilizate) într-o instituție de tip «nou». De fapt, Adevărata Universitate, considera filozoful grec Phaedrus, nu este atât o instituție, clădire cu adresă juridică, cât o stare de spirit care poate genera idei noi. Spiritul universitar înseamnă până la urmă spirit critic. O tendință se impune tot mai mult astăzi în Statele Unite, în Europa, mai bine zis pe plan mondial – Universitatea devine tot mai mult locul inovațiilor și a creației, un laborator al viitorului, iar numeroasele premii Nobel acordate universitarilor sunt un argument elocvent în acest sens.

Prin noua paradigmă virtuală structurile tradiționale au devenit tot mai deschise transformărilor adânci ca rezultat al dezvoltării tehnologiilor spațiului digital educațional și eficientizării inovațiilor predării, prin reciclarea convențiilor/ metodologiilor/ materialelor tradiționale și dezvoltarea noilor traiectorii ale platformelor multimedia.

Știința este activă și reconstruiește lumea, fiind nu doar moștenitoarea rațiunii grecilor, dar și a voinței creștine de a reface lumea, de a crea o lume mai bună. Este în continuare valabil ceea ce Marx a spus cu două secole în urmă: „Nu mai este vorba de a înțelege lumea, ci de a o transforma”.

Cercetarea reprezintă zona activă a științei, ca model de gândire. Cercetarea răspunde noilor provocări prin căutarea competitivă a soluțiilor inovatoare la problemele de actualitate prin mai multe modalități: disponibilitatea și veridicitatea globală a surselor științifice, configurarea domeniilor prioritare și reconfigurarea domeniilor tradiționale, convergența eforturilor transdisciplinare, crearea noilor grupuri de cercetători.

Putem spune că noi am nimerit acum direct în viitor: explorăm din perspectiva digitală tehnologiile interactive de comunicare și sondăm rețeaua labirintică a hipertextului infinit din spațiului virtual. Însă infodemia (excesul de informații) încă nu înseamnă cunoștințe, și cu atât mai mult cunoștințe sistemice. Organizarea sistemelor, structurilor, paradigmatelor și rețelelor de cunoștințe țin de domeniul cercetării.

A devenit o evidență tot mai pregnantă faptul că domeniul cunoașterii își schimbă statutul în era postindustrială. Astăzi, dezvoltarea științei, care presupune interacțiunea științelor *soft/uman(itar)e* cu cele *hard/exacte*, a fost secondată de „moralizarea”/ confruntarea/normalizarea raporturilor dintre aceste domenii. Suntem, cum afirmă filozoful francez Jacques Ellul, în prezența unei inovații tehnice globale, integrarea omului și a corpului social în universul științei.

Astăzi, știința, la propriu, prin vaccinul împotriva pandemiei, a demonstrat că salvează vieți și nu mai doar este un discurs al elitelor, știința a devenit indispensabilă. Iar gândirea critică, ipotezele noi sunt astăzi imperios necesare. Discursul științific a evoluat divers: uneori teoria a propus modele, alteori practica a fost factorul decident.

În era postumanismului, paradigmatica sentință a sofistului grec Protagoras „Omul este măsura tuturor lucrurilor” este pus sub semnul întrebării. Mai este valabilă oare astăzi această afirmație? Sau riscăm să fim martorii subjugării omului de către tehnologie, întrucât postumanismul, în care intrăm, configurează altfel lumea? Observăm că pășim într-o eră a suspiciunii, într-o lume în care omul riscă chiar să fie scos din ecuație de mașini și de inteligența artificială.

În ce constă amenințarea și cum îi facem față? Este tot mai evident, că actualmente se încearcă depășirea umanismului, în formularea lor antică și renescentistă, postumanismul pune la îndoială conceptele fundamentale ale umanismului precum natura umană, excepționalismul uman, subiectivitatea umană, conștiința de sine a omului, dualitatea minte-corp, autonomia omului, esența umană, valoarea umană, condiția umană, cultura umană. Totul se încearcă a fi redimensionat. Este o direcție antiumanistă, care s-a dezvoltat foarte mult după epoca renescentină, care a început o dată cu maestrul suspiciunii, Nietzsche, Freud și Marx. Această mișcare este pornită ca o revoluție „în numele omului”. Tragicul paradox constă însă în faptul că s-a ajuns să fie exclus omul în numele omului. Michel Foucault constată astăzi „moartea omului”, la fel cum înainte Nietzsche proclamase „moartea lui Dumnezeu”. Dacă a putut să moară Dumnezeu, cum să nu moară și omul, lucruri foarte legate.

Tot filosofii atrag atenția asupra faptului că viitorul inteligent, pierde din specificitatea considerată esențialmente umană. Așa cum se descrie în unele romane science-fiction, o ipoteză ar fi ca în viitorul apropiat să trăim într-o realitate virtuală augmentată, unde nu vom putea deosebi realul de imaginar. Iar acest lucru ne va schimba și pe noi. „Omul nou” este acel care a păstrat ceva din organicul său, dar care a preluat foarte mult din tehnologii – aceasta pare a fi formula omului transuman. *Transumanismul* încearcă să „amelioareze” omul cu ajutorul tehnologiilor. Tendințele, tehnologiile și produsele derivate de care unii foarte mult se tem (cipuri, smartphone-uri, camere ascunse etc.), alții le așteaptă ca pe mari provocări, avem elemente și atitudini care coexistă. Futurologii prognozează ca omul va intra într-o competiție cu roboții. Roboții vor păstra ceva din uman, iar noi vom avea ceva din roboți (transplante, proteze, cipuri etc.) Vor fi două tipuri de umanități care se vor afla în concurență. Futurologul Yuval Noah Harari propune mai multe teorii despre viitor, înaintează ipoteza că omul se va reduce la un macrocip. Pe de o parte, computerul amplasat în creier poate crește nivelul de inteligență, dar de asemenea face ca omul să poată fi manipulat, ajungând la acel hotar în care nici nu va observa cât de bine este manipulat.

„Capitalismul digital” care se anunță, este de fapt o economie bazată pe inovații și un testament al avantajelor oferite de tehnologie pentru a-i conferi putere individului și a-l elibera – acesta ar fi și dezideratul uman. Însă pe măsură ce pășim în viitorul extrem, aceste inovații ar putea fi folosite și împotriva omului. Astfel, libertatea omului, unul dintre cele mai prețioase daruri ale omului, devine subiect de discuție major: o vom pierde sau aceasta ni se va amplifica? Riscuri *versus* oportunități – aici se situează dilema. Să ne amintim înfricoșătoarea declarație a robotului umanoid Sofia, de-a dreptul șocantă la expoziția de la Geneva, care zâmbea atât de frumos, dar a enunțat că vrea să distrugă umanitatea. + amenințări

Care este destinul oamenilor în viitor? Vom deveni super-oameni, așa cum ne așteptăm, sau vom deveni sclavi? În renumitul roman al lui Aldous Huxley „Minunata lume nouă”, (iar noi știm că lumea science fiction deseori anticipează lumea ontologică de gradul I) scriitorul britanic a reușit să contureze profetii asupra lumii futuriste, acțiunea fiind plasată în 2540, și a modului în care tehnologiile vor modifica societățile. Ce se va întâmpla, de fapt? Un proces denumit digitalizarea conștiinței? Dar ce se va întâmpla cu sufletul? se întreabă adeptii religiilor. Se pierde singularitatea omului, deoarece omul este în primul rând suflet.

Cercetătorii presupun că în viitor vor fi două tipuri de ființe: *androizii*, care sunt niște roboți avansați, ce vor semăna cu ființele umane și *science-cyborgii*, care sunt jumătate oameni, jumătate roboți. În ce combinație dintre tehnologie cu esența umană va fi constituit „omul nou”? Ne-am teme să folosim distincția subiect – obiect, deoarece nu se știe cât de „subiecți” vom rămâne. Atenuări, disperări neașteptate ne pot amenința. Ne apropiem de apariția spontană a unei conștiințe globale în rețea. Un nou gen de inteligență artificială se dezvoltă privirilor

noastre, diferită de inteligența umană, care poate fi greu de înțeles de către ființele umane și care este un nou super-creier electronic. „Noul om” va gândi altfel. În postumanism nu se vorbește despre sfârșitul omului, ci al acelui univers al cărui centru îl constituie omul, atenționează cercetătorii. Un univers ce se autogenerază adaptativ, un multivers în care oamenii și ființele artificiale interacționează, comunică și împărtășesc opinii – o lume în care va exista tot ce doriți. E vorba despre infrastructura unei *minte-rețea*. O entitate ce încearcă să imite tot ceea ce este bun la oameni. Știința se îndreaptă spre realizarea roboților cu conștiință, care vor face alegeri și vor lua decizii, ceea ce va redefini întreaga paradigmă a ceea ce pot fi roboții. Roboții vor fi redefiniți, dar și omul va fi redefinit. Este aceasta o evoluție sau o involuție, o degradare? Inversia-perversia relației *om-mașină* a fost denunțată de președintele francez Raymond Poincaré încă în perioada interbelică: „Nous ne pensons pas pour produire des machines, nous produisons des machines pour penser”. Dacă la începutul modernității și modernizării lumii toate mașinile munceau în locul omului, treptat s-a ajuns ca acestea să și trăiască în locul omului! Omul se vede astfel deposedat de funcția definitorie a vieții sale. Robotul care încearcă să devină om, sau care are trăsături umane din literatura science-fiction, ajunge să se transforme în omul care a vrut să se robotizeze.

Figura principală a postumanismului este post-omul, care uneori poartă numele de monstru, de cyborg, nu este nici o ființă reală, nici una imaginară, ci una virtuală – definește profesorul american Donna J. Haraway. Identitatea sa este fluidă, eterogenă, mereu în devenire. Se produce tranziția dinspre natural spre artificial. Cum dăm o definiție a omului în postumanism? Două sunt locurile unde putem căuta un răspuns. Mai întâi, în schimbarea raportului dintre suflet și corp, grație imaginii. Omul pare să fie astăzi mai mult corp decât suflet, decât spirit, iar această mișcare face astăzi corpul mai inteligent, mai „smart”, iar mintea, invers - mai corporală, omul post-uman apare drept un corp etalat și un spirit nomad. Scenariile pe care le au în minte cercetătorii actuali privind omul și umanitatea sunt veritabile producții science-fiction. În postumanism dispar esențial demarcațiile dintre existența corporală și țelurile umane, *devenirea-hibrid* se completează cu *devenirea-mașină*. Scopul este de a prelua elemente bune de la toate entitățile existente astăzi, de la om, de la animal, de la mașină, într-un demers, probabil, spre perfecțiune. Iar orizontul care se anunță este unul al unei eterne schimbări.

Dar postumanismul nu trebuie confundat cu literatura futuristă și mișcarea foarte activă acum care se numește transumanism.

Câteva alte idei de punctat: Cum ne receptăm unul pe celălalt în postumanism? Postumanul, realitatea biotehnologică trebuie înlocuită de fapt de o nouă cultură, în care hibridii vor putea prelua inițiativa, vor oferi alternative culturale, politice, de idei, ceea ce poate fi destul de periculos. Ne apropiem de limita orizontului – mașina, în care capacitatea ființei umane se va pune la foarte mare încercare, dar și de incertitudinea cu privire la posibila structură socială. Tendințele bio- și ecotehnologice ne dau și speranța de creare a unor oameni noi care să depășească limitările biologice ale condiției umane. Speranțele sunt legate de zona mișcărilor ecologice și a ideologiei de tip eco în sensul conturării unui proces de reumanizare a omului.

Astfel, întotdeauna umanitatea revine și încearcă să nu scape și omul din ecuație. Este important să păstrăm umanul inerent, iar postumanul să fie un neo-umanism.

Scenariile secolului XXI în care catastrofele, bio-terorismul și războaiele continuă, generează noi provocări care reprezintă o poartă spre un nou laborator al spiritului. Pericole ca insecuritatea datelor, manipularea informației sau știrile false trebuie combătute prin cercetări specializate, susținute de credibilitatea instituțiilor și de renumele cercetătorilor. Mai mult ca niciodată, avem nevoie de un plan global, subliniază Yuval Noah Harari: „Umanitatea, afirmă el, trebuie să facă o alegere. Vom merge pe calea dezbinării sau vom adopta calea solidarității

globale? Dacă alegem dezbinarea, aceasta nu va prelungi doar criza, ci va duce probabil la catastrofe și mai grave în viitor. Dacă alegem solidaritatea globală, aceasta va fi o victorie nu numai împotriva coronavirusului, ci și împotriva tuturor epidemiilor și crizelor viitoare (adică actuale) care ar putea asalta omenirea în secolul XXI.” În acest sens, orizontul zilei de mâine va impune ca soluție intelectuală optimă configurarea unui nou umanism ca proiectare a unei lumi care poate repara și regenera omul și realitatea, care respectă umanul.

Anvergura intrării într-o nouă etapă a societății mondiale (Edgar Morin, *Société monde*) necesită și adaptarea creativă a comunității academice de a reflecta activ la schimbările iminente în căutarea soluțiilor intelectuale asupra problemelor de actualitate ale domeniilor, cum ar fi:

- Reconceptualizarea globalizării; Globalizare *versus* interesul național; circuite regionale;
- Noile strategii de transfer tehnologic pentru domeniul educațional;
- De la economia mobilității la economia securității sanitare, alimentare, financiare, energetice etc.
- Transumanismul: inteligența artificială, robotica, securitatea informațională;
- Noul umanism și valorile tehnoculturii informației;
- Utopiile ca viziune a viitorului inteligent;
- Literatura/cinematografia crizelor;
- Stresul, managementul conflictelor și responsabilitatea cetățenilor;
- Conflictul între deontologie, etica aplicată și civilitate creștină;
- Infodemia și efectele comunicării mediate electronic;
- Diversificarea virusologiei: de la virusul biologic la cel electronic și uman;
- Resursa medicală și calitatea organizării sănătății;
- Resursa umană și noua normalitate; identitatea electronică.

Doar sinergiile coagulate ale demersului activ și cel pansiv pot surprinde evoluțiile demersului de cercetare în fundamentala sa complexitate și solidaritate astăzi mai cu seamă în vederea unei suprasarcini vitale - construirea păcii. Ideea unei păci perpetue, vechi de 3 secole, și-a arătat limitele. Dar visul de pace rămâne (*I have a dream* !). Comparabilă cu efortul lui Sisyphe urcând fără încetare piatra pe munte, pacea este « prima sarcină politică », după expresia juristului austro-american Hans Kelsen în 1944. În contextul noilor provocări și noilor practici în condițiile unui nou *modus cogitandi/vivendi* în epoca unei lumi din ce în ce mai complexe și interdependente, nerealizarea imperativului de pace ar putea să ne antreneze pe toți în neantul haosului.

Revenirea la normalitate se va face prin revalorificarea culturii, educației, moralei, respectarea demnității umane în armonie cu sine, cu Celălalt și cu natura. Suntem convinși, că dialogul ideilor și cunoștințelor noastre poate conduce la un înalt discurs academic, în sensul adevărat al lui universitas ca spațiu al intelectualilor iluminați.

BIBLIOGRAFIE

1. CANTON, J. *Provocările viitorului*. Polirom: Iași, 2010.
2. CARY W. *What is Posthumanism?* Minneapolis and London: University of Minnesota Press, 2010.
3. ELLUL, J. *La Technique ou l'Enjeu du siècle*. Paris : Economica, 2008.
4. HARARI, Y. N. *Leccióni pentru secolul XXI*. Iași, Polirom, 2018.
5. HARAWAY, D. J. *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*, New York: Routledge, and London: Free Association Books, 1991 (includes "A Cyborg Manifesto").
6. HAYLES, K. N. *How We Became Posthuman. Virtual Bodies in Cybernetics, Literature and Informatics*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1999.
7. MARGA, A. „Viața în era digitală” *Andrei Marga. Societatea nesigură*, București: Niculescu, 2016.
8. NYSSSEN, H. *Portrait. Réception de madame Assia Djebar à l'Académie Royale de Langue et de littérature française de Belgique*. <https://www.hubertynyssen.com/djebar.htm>
9. PEPPERELL, R. *The Posthuman Condition*. Bristol and Portland: Intellect Books, 2003.
10. *Postumanismul*. Coord. Alex Ciorog. București: Tracus Arte, 2019.